

УДК 343.9

Р. С. Шаранич

аспірант

*Інституту права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом***СФЕРА БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Банківська система в кожній країні є механізмом балансування, який регулює проведення грошово-кредитної політики, зміни в економічній політиці, запобігає кризам. У період трансформаційних перетворень економіки України банківський кредит відіграє одну з найважливіших ролей у стимулюванні відтворювальних процесів в економіці держави.

Серед сучасних проблем боротьби зі злочинністю особливо гострим залишається питання протидії протиправним посяганням у сфері банківського кредитування, яке характеризується високим інтелектуальним та фаховим рівнем шахрайських дій відносно кредитних ресурсів українських банків [1, с. 67].

Для розуміння поняття злочинів у сфері банківського кредитування доцільно попередньо уточнити такі поняття як «банківський кредит» та «сфера банківського кредитування». Слово «кредит» (лат. *creditum* – позика, борг) тлумачиться як: надання в борг матеріальних цінностей грошей; позика; бюджетні суми в кошторисі, у межах яких дозволено витрати на щось [2, с. 426].

Кредитні операції (кредит) розглядаються як вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів таким шляхом: надання їх у тимчасове користування або прийняття зобов'язань про надання певної суми коштів; надання гарантій, порук, акредитивів, акцептів, авалів; розміщення депозитів; проведення факторингових операцій та операцій фінансового лізингу; видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій зворотного репо; будь-якого продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання щодо сплати процентів та інших зборів за такою сумою (відстрочення платежу); розстрочення платежу за продані банком активи [3].

Фахівці виділяють три форми кредитів – державний, банківський і комерційний. А в рамках цих трьох форм є безліч видів кредитів (фінансовий, товарний, товарно-заставний, митний, рамбурсний тощо) [4, с. 46].

Тобто, банківський кредит слід розглядати як окрему форму кредиту, і саме він у період ринкової трансформації економіки, на думку В. Б. Ісмаїлова, став основною формою кредиту. Механізм кредитного забезпечення комерційних

банків має більш практичний характер і пов'язаний із спрямуванням фінансових ресурсів на кредитне забезпечення підприємницької діяльності, а відтак на стимулювання ділової активності суб'єктів господарювання. Метою функціонування цього механізму як базової основи практичної реалізації кредитного забезпечення є задоволення виробничих потреб суб'єктів підприємництва, а саме спрямування кредитних ресурсів комерційних банків на формування фінансових ресурсів підприємств» [5, с. 13].

Банківська система шляхом надання кредитів організовує й обслуговує рух капіталу, забезпечує його залучення, акумуляцію та перерозподіл у ті сфери виробництва та обігу, де виникає дефіцит капіталу. При цьому, банківський кредит, серед усіх форм і видів кредиту, посідає особливе місце з огляду на особливий юридичний статус банку як кредитора у відповідному кредитно-грошовому зобов'язанні [6, с. 9].

Кредитування розглядається як одна з функцій банків, що має кінцевою метою одержання банком прибутку за рахунок призначуваних за надання кредиту відсотків. Кредитування в різних формах стосується позичальників різного рівня в системі юридичних і фізичних осіб, але основна його мета – економічний розвиток країни шляхом фінансового інвестування бізнесу, починаючи від дрібного сімейного, до самих крупних промислових і сільськогосподарських корпорацій та господарств. Крім того, діяльність банківського кредитування носить соціальний характер – однією з його функцій є фінансування громадян на споживчому ринку, у придбанні житла та при його будівництві. Передбачене також пільгове кредитування та видача безоплатних пільгових субсидій і допомоги.

У процесі банківського кредитування, банки є як би фінансовими посередниками. Вони залучають у силу специфіки своєї діяльності кошти вкладників, а потім розміщують їх на фінансовому ринку. При цьому, кредитні банківські операції та кредитні відносини не є тотожними поняттями, оскільки деякі кредитні операції за визначенням законодавства про банківську діяльність не є кредитними угодами (розміщення коштів на поточних рахунках, гарантія, лізинг та інші).

Фахівці розглядають банківський кредит як кредит, що: видається у вигляді грошових позик

господарським суб'єктам та іншим позичальникам; надається банками та іншими кредитно-фінансовими інститутами юридичним особам (промисловим, транспортним торговим компаніям), населенню іноземним клієнтам у вигляді грошових позичок [1, с. 68].

Л. Г. Рябко визначає банківський кредит як позиковий капітал банку в грошовій формі, який передається позичальнику у власність на певний термін на умовах, передбачених кредитним договором, основними з яких є забезпеченість, поворотність, терміновість, платність і цільовий характер використання [7, с. 14].

Банківський кредит є однією з найбільш поширених форм кредитних відносин в економіці, об'єктом яких виступає процес передачі в позику безпосередньо грошових коштів. При цьому, банківський кредит відображає економічні відносини між кредиторами (банками) і суб'єктами кредитування (позичальниками). Грошові кошти банківського кредиту слід розглядати як кредитні гроші, тобто такі, що були породжені розвитком кредитних зв'язків і виражають відносини між кредиторами та позичальниками [8, с. 245–246]. Прибуток за цією формою кредиту надходить у вигляді позикового процента або банківського процента, ставки якого визначаються за угодою сторін.

Відомчими актами Національного банку України банківський кредит розглядається як кредит, що надається банком і який має відповідати принципам кредитування: строковість, цільовий характер, забезпеченість та платність кредиту. Головним джерелом банківського кредиту є залучені банками на договірній основі і добровільних засадах тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб, а також власні кошти банку [9].

Більш повне визначення поняття банківського кредиту, на нашу думку, надав Г. Ю. Шемшученко, за яким банківський кредит є формою реалізації кредитних правовідносин, що реалізується на підставі кредитного договору у відносинах між банком (кредитором) і клієнтом (позичальником) шляхом передачі залучених банком у вклади грошових коштів у власність позичальнику на умовах строковості, платності, повернення, забезпечення і цільового використання. При цьому, кредитора слід розглядати як суб'єкта кредитних відносин, який надає кредити іншому суб'єкту господарської діяльності у тимчасове користування, а позичальника – як суб'єкта кредитних відносин, який отримав у тимчасове користування грошові кошти на умовах повернення, платності, строковості [6, с. 6].

Відповідно ст. 1054 Цивільного кодексу України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у

розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти [10].

Законодавець визначив банківський кредит як будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яку гарантію, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми [11].

Основними ознаками банківського кредиту є те, що він:

- відображає відповідні економічні відносини між кредиторами (банками) і суб'єктами кредитування (позичальниками); є формою кредитних відносин в економіці, об'єктом яких виступає процес передачі в позику безпосередньо грошових коштів

- заснований на кредитному правочині – умовах кредитного договору; повинен відповідати принципам кредитування: строковість, цільовий характер, забезпеченість та платність кредиту;

- предметом банківського кредиту є додаткова платоспроможність, виражена у грошовій формі; банківський кредит являє собою позичку грошових коштів на умовах їх повернення позичальником;

- є певним зобов'язанням банку(кредитора), що надається в обмін на відповідні зобов'язання боржника (позичальника); зобов'язання кредитора передбачає: надати певну суму грошей, а також гарантію, придбати право вимоги боргу, продовжити строк погашення боргу, зобов'язання боржника – у майбутньому повернути суму боргу та сплатити проценти та інші збори з цієї суми;

- прибуток за цією формою кредиту надходить у вигляді позикового або банківського процента, ставки якого визначаються за угодою сторін;

- джерелом банківського кредиту є залучені банками на договірній основі і добровільних засадах тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб, а також власні кошти банку.

Фахівці відмічають, що банківський кредит має подвійний характер (може виступати як позика для функціонуючих підприємств або у вигляді позички грошей, тобто як сплата боргу) [12, с. 88].

Банківське кредитування можна розглядати як самостійну, що ліцензується, підприємницьку діяльність кредитних організацій, здійснювану за рахунок залучених та власних коштів на свій ризик на умовах платоспроможності, терміновості й зворотності, з дотриманням резервних і інших обов'язкових вимог, що забезпечують права учасників кредитування. Під кредитними правовідносинами розуміють відносини, урегульовані нормами права, що складаються у сфері економіки та засновані на наданні в розпоряджен-

ня позичальників коштів на принципах платності, забезпеченості, терміновості й зворотності [13, с. 16].

Кредитні правовідносини – це врегульовані нормами права самостійного виду відносини, які виникають між учасниками майнового обороту з приводу надання грошових коштів і товарно-матеріальних цінностей на визначений термін або з відстрочкою платежу при перерозподілі матеріальних фондів на умовах терміновості, поворотності і платності у вигляді процентів по кредиту [7, с. 9].

Кредитні правовідносини між банком і позичальником оформляються кредитним договором. При цьому, зміст та умови кредитного договору визначаються сторонами самостійно. В якості обов'язкових умов кредитного договору сторони повинні передбачити: ціль кредитування, суму кредиту, строк повернення кредиту, забезпечення повернення кредиту й процентну ставку за користування кредитом. Обов'язкові, умови кредитного договору становлять у сукупності систему принципів кредитування у банківській практиці [13, с. 17].

Враховуючи вищезазначене, сферу банківського кредитування слід розглядати як вид банківської діяльності, пов'язаний із спрямуванням фінансових ресурсів банків на кредитне забезпечення підприємницької діяльності, а відтак на стимулювання ділової активності суб'єктів господарювання. При цьому, діяльність банківського кредитування носить й соціальний характер – забезпечує фінансування громадян на споживчому ринку, у придбанні житла та при його будівництві

Водночас, банківську діяльність з кредитування визнають досить ризиковою. Так, С. С. Чернявським вказує, що у процесі становлення ринкових відносин сфера активних кредитних операцій комерційних банків вийшла з під прямого контролю держави та у правовому відношенні опинилась практично беззахисною від злочинних посягань [14, с. 11].

Ризик – це невпевненість; небезпека виникнення непередбачуваних втрат очікуваного прибутку, майна, грошових коштів, здоров'я або самого життя у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами.

Кредитний ризик розглядається як: ймовірність несплати позичальником основного боргу та відсотків, які належать сплаті за користуванням кредитом у терміни, визначені у кредитному договорі; ризик невиконання позичальником (контрагентом банку) зобов'язань за кредитними операціями (тобто ризик того, що сплата позичальником відсотків і основного боргу за кредитними операціями проводиться з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводиться). Ступінь ризику для банку у фінансовому аспек-

ті його функціонування, посилюється внаслідок того, що в якості фінансового посередника комерційний банк працює переважно із залученими та запозиченими коштами: «...ризик асоціюється із невизначеністю, остання ж пов'язана з подіями, які важко чи неможливо передбачити. Для банку головні види ризику пов'язані зі структурою його портфеля, тобто із переліком фінансових активів, в які спрямовані ресурси банку» [15, с. 26].

В. Б. Ісмаїлов вказує на специфічну структуру ризиків комерційних банків на кредитному ринку, а саме «кредитний ризик (ендогенний та екзогенні) та ризик кредитного ринку (процентний, валютний ризику, ризик незбалансованості попиту та пропозиції на кредитні ресурси)» [5, с. 11].

Ризики кримінального характеру також є характерними для сфери банківського кредитування. Такі ризики, виходячи із сутності банківського кредиту, пов'язані з протиправним отриманням банківського кредиту та ухиленням від виконання кредитної угоди.

У більшості банків відсутній достатній обсяг інформації про клієнтів, існує пряма залежність між обсягом інформації про позичальників та їхньою сумлінністю щодо виконання умов кредитної угоди, відсутні скоординовані дії банків, спрямовані на регулювання кредитних ризиків шляхом формування та розширення спільного інформаційного поля.

Крім того, сфера банківської діяльності пов'язана з концентрацією значних матеріальних цінностей і фінансових механізмів, що впливають на господарську діяльність підприємств, регіонів і цілих галузей економіки країни. Сучасна вітчизняна банківська діяльність не просто є привабливою для кримінального середовища – вона перетворилася на сферу стійкої злочинної діяльності та підвищеної терпимості до злочинів [15, с. 92].

Розглядаючи злочинність у сфері банківського кредитування в якості системного явища, необхідно зазначити, що вона є результатом взаємодії множини факторів.

Злочинна діяльність у сфері банківського кредитування являє собою складну сукупність різних за своєю природою кримінально-караних дій. Відповідно КК України [16] необхідно виокремити такі основні групи злочинів у сфері банківського кредитування, що визначають, на його думку, відповідні напрями протидії криміналізації у цій сфері.

1) злочини, безпосередньо спрямовані на незаконне одержання банківських кредитів («основні») – (ст. 190 (Шахрайство), ст. 191 (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), ст. 192 (Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою), ст. 222 (Шахрайство з фінансовими ресурсами));

2) злочини економічного спрямування, що передбачають відповідальність за заподіяння непрямої шкоди кредиторам або виступають способами підготовки, вчинення та приховування перших – ст. 205 (Фіктивне підприємництво), ст. 209 (Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом), ст. 218-1 (Доведення банку до неплатоспроможності), ст. 219 (Доведення до банкрутства);

3) інші злочини, які сприяють досягненню основного злочинного результату (ст. 200 (Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення), ст. 357 (Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження), ст. 358 (Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів), ст. 361 (Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку), ст. 362 (Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї), ст. 363 (Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється);

4) злочини, пов'язані із протиправною діяльністю службових осіб (ст. 364 (Зловживання владою або службовим становищем), ст. 366 (Службове підроблення), ст. 367 (Службова недбалість), ст. 368 (Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), ст. 369 (Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі), ст. 370 (Провокація підкупу)) [14, с. 11].

Таким чином, злочини у банківській сфері, як криміналістично однорідна група, є різновидом економічних злочинів, які посягають на охоронявану державою систему суспільних відносин у сфері банківської діяльності. Такі злочини складають різні за родовим об'єктом кримінально-карані діяння: «традиційні» (розкрадання грошових коштів та службові зловживання); діяння, криміналізовані в пострадянській період та включені у вигляді окремих норм до КК України (шахрайство з фінансовими ресурсами, фіктивне підприємництво, приховання банкрутства та ін.) Поряд з цим, стає очевидним процес формування нових видів діянь, що вчинюються в умовах корінних економічних перетворень та частково закріплю-

ються у кримінальному законодавстві України (легалізація грошових коштів, здобутих незаконним шляхом, злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості, комерційний підкуп тощо).

Література

1. Сухачов О. О. Банківське кредитування як об'єкт посягань злочинних угруповань. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. № 19. С. 66–76.
2. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2009. 1440 с.
3. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: постановка Правління Національного банку України від 30 черв. 2016 р. № 351. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
4. Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 227 с.
5. Ісмаїлов В. Б. Банківське кредитування суб'єктів господарювання в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит». Київ, 2006. 18 с.
6. Шемшученко Г. Ю. Фінансово-правові аспекти регулювання банківського кредитування: посібник. Київ: «Правова єдність», 2008. 220 с.
7. Рябо Л. Г. Правове регулювання кредитних відносин по законодавству України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право». Харків, 2002. 20 с.
8. Коваленко Д. І., Венгер В. В. Фінанси, гроші та кредит: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 578 с.
9. Порядок обліку власної валюти банків і роз'яснення по деяких рахунках Національного банку України від 23 трав. 1995 р. № 17003/409. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v_409500-95.
10. Цивільний кодекс України: Закон від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-14>.
11. Про банки і банківську діяльність: Закон від 7 груд. 2000 р. № 2121-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
12. Гриньова В. М., Коюда В. О. Фінанси підприємств: навч. посіб. 4-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання-Прес, 2014. 424 с.
13. Абрамов В. Ю. Уголовно-правовые и криминалогические проблемы борьбы с преступлениями в сфере банковского кредитования: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1998. 163 с.
14. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження): навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 264 с.
15. Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П. Основи безпеки банківської системи України та банківської діяльності: монографія / за заг. ред. М. П. Стрельбицького. Київ: Кондор, 2004. 600 с.
16. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квіт. 2001 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Анотація

Шаранич Р. С. Сфера банківського кредитування як об'єкт криміналістичного дослідження. – Стаття.

У статті виділено комплекс криміналістично значущих особливостей функціонування сучасної банківської системи та визначено специфіку криміногенних проявів стосовно сфери банківського кредитування, як її ланки. З'ясовано, що з криміналістичних позицій предметом злочинного посягання при вчиненні злочинів у сфері банківського кредитування є суспільні відносини у сфері надання кредитно-фінансових ресурсів, а саме: встановлений законом порядок надання кредитно-фінансової допомоги суб'єктам господарської діяльності, інтереси кредиторів – банків. Автором розглядаються складові предмету злочинного посягання, пов'язаного із незаконним одержанням субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків; аналізується зміст вищевказаних понять, загальні вимоги щодо їх одержання та використання.

Ключові слова: економічні злочини, банківські злочини, злочини у сфері банківського кредитування, розслідування злочинів.

Аннотация

Шаранич Р. С. Сфера банковского кредитования как объект криминалистического исследования. – Статья.

В статье выделены комплекс криминалистически значимых особенностей функционирования современной банковской системы и определена специфика криминогенных проявлений относительно сферы банковского кредитования, как ее звена. Установлено, что с криминалистических позиций предметом преступного посягательства при совершении преступлений в сфере

банковского кредитования являются общественные отношения в сфере предоставления кредитно-финансовых ресурсов, а именно: установленный законом порядок предоставления кредитно-финансовой помощи субъектам хозяйственной деятельности, интересы кредиторов – банков. Автором рассматриваются составляющие предмета преступного посягательства, связанного с незаконным получением субсидий, субвенций, дотаций, кредитов или льгот по налогам; анализируется содержание вышеуказанных понятий, общие требования к их получения и использования.

Ключевые слова: экономические преступления, банковские преступления, преступления в сфере банковского кредитования, расследование преступлений.

Summary

Sharanych R. S. The field of bank lending as a subject of forensic research. – Article.

The article identifies a complex of forensically significant features of functioning of the modern banking system and defines the specifics of criminogenic manifestations in the sphere of bank lending as its link. It is revealed that from criminalistic positions the subject of criminal encroachment in committing crimes in the sphere of bank lending is public relations in the sphere of credit and financial resources, namely: the procedure established by law for granting credit and financial assistance to economic entities, interests of creditors – banks. The author examines the components of a criminal offense involving the unlawful receipt of subsidies, subsidies, subsidies, credits or tax benefits; the content of the above concepts, the general requirements for their receipt and use are analyzed.

Key words: economic crimes, banking crimes, crimes in the field of bank lending, investigation of crimes.